

ANTIKVARIISK FÖRUNDERSÖKNING AV STORA TORGET

KULTURHISTORISK UTREDNING AV STORA TORGET I FALKÖPING

Antaget av Byggnadsnämnden 2015-08-25

Dnr 2015/00025 214 § 97

Innehållsförteckning

Inledning.....	2
Upplägg.....	2
Kortfattad historik.....	2
Kulturhistorisk karaktärisering.....	4
Stora Torget.....	4
Byggnaderna kring Stora Torget.....	6
Arkitekturdetaljer, material och kulörer.....	14
Rumslig analys av Stora Torget.....	18
Kulturvärden och lagstiftningen.....	20
Avslutande antikvarisk diskussion.....	21
Källor.....	22

Inledning

Archidea har på uppdrag av Falköpings kommun i utfört en kulturhistorisk utredning av bebyggelse kring Stora Torget i Falköping. Rapporten skall användas som stöd vid arbetet med att utreda möjligheterna till att bygga till och om byggnaderna så att de kulturhistoriska kvaliteterna bevaras och lyfts fram.

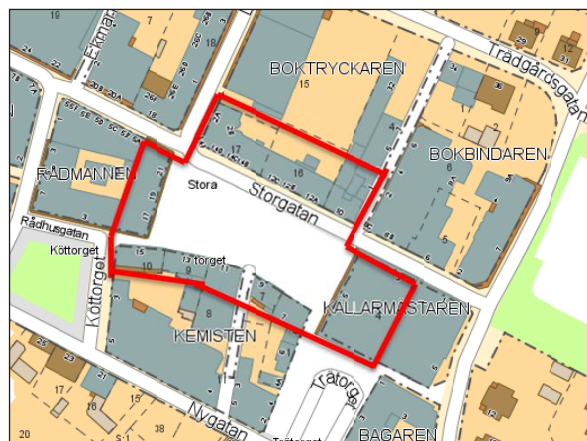
Upplägg

Rapporten inleds med en beskrivning av bebyggelsemiljön, den presenteras genom text, foton, planer och visuella illustrationer. Utgångspunkten är att på ett pedagogiskt sätt belysa väsentliga och betydelsefulla kulturmiljökvantiteter. Resultatet skall vara lättillgängligt och tydligt.

Rapporten avslutas med ett antal kritiska punkter och till sist en av avslutande diskussion.

Samtliga fotografier i rapporten är tagna av Archidea om inte annat anges.

Utredningsområde

Kortfattad historik

Falköping är en stad med medeltida anor. Det ursprungliga stadsprivilegiet finns inte bevarat, men man har antagit att staden är jämgammal med S:t Olofs kyrka som byggdes någon gång under 1100-talet. Staden har med sitt strategiska läge som knutpunkt för vägar från Halland, Bohuskusten och Småland ofta blivit utsatt för stridshandlingar i fejderna mellan svenskar och danskar.

Falköpings äldsta delar härrör sannolikt från 1100-talet. Den medeltida stadsplanen är inte känd men mycket talar för att vägnätet gick i nord-sydlig riktning. Två genomgripande regleringar av stadsplanen och gatunätet har genomförts, den första på 1620-talet och den senaste under 1850-talet.

Det äldre Stora torget och den nästan tusen år yngre Rantens järnvägsstation har varit tongivande för stadens utveckling. S:t Olofsgatan är den sammanbindande länken mellan den gamla och den nya staden vilket har gett staden dess långsträckt utbredning.

Falköping är en stad med en lång historia. Få spår finns kvar från medeltiden då staden bildades. Första gången Falköping nämns i skriftliga källor är 1281, och som stad betecknad först 1441. De samtida källorna ger mycket knapphändiga uppgifter om det medeltida Falköping. Det är först under 1500-talet som en grov helhetsbild framträder. 1500-talets Falköping var en liten stad med några hundra invånare, placerad i utkanten av ett rikt jordbruksområde. Den äldsta kända kartan över stadens bebyggelse är från 1696 som delvis har flera medeltida drag. Från denna karta finns fortfarande spår kvar att skönja i dagens Falköping som exempelvis Stora Torgets utbredning, Storgatans och Östertullsgatans sträckning. Mer omvälvande förändringar till det mönster vi skönjer idag skedde vid 1830-talets omregleringar av stadsplanen då bland annat Nygatan och Repslagaregatan anlades. Detta ledde till att mycket av det oregel-

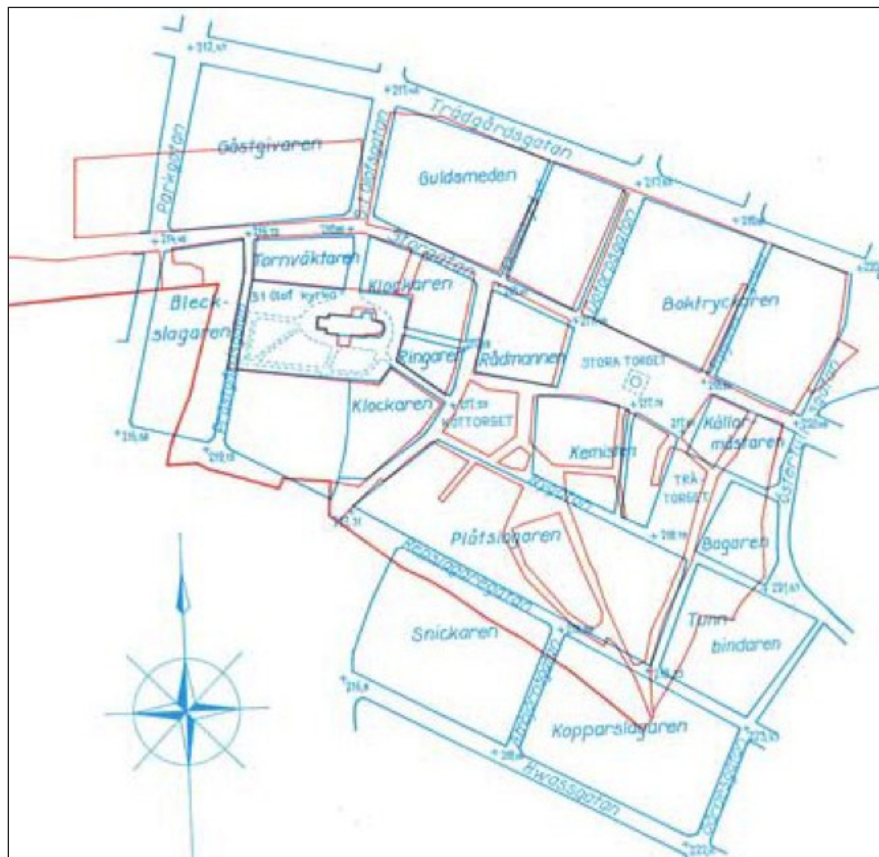
bundna medeltida stadsplanemönstret försvann. Den stora förändringen kom då Västra stambanan drogs i stadens närhet i mitten på 1800-talet. 1850 hade Falköping 693 invånare och under 1850-1900 mångdubblades befolkningsantalet vilket också ledde fram till att stadsplanen påverkades kraftigt. Vid denna tid började också den tvåkärniga centrumindelningen uppstå med järnvägsstationen Ranten och den äldre stadskärnan med torg och kyrka.

Falköpings första stadsplan i egentlig mening gjordes av arkitekt Adolf Wilhelm Edelsvärd på 1850-talet. En idealstadsplan för den nya järnvägsknuten Falköping med finsk förebild upprättades. 1876 invigdes även järnvägsstationen "Falköpings stad" anlagd vid Trädgårdsgatans västra del. Denna station är sedan länge nerlagd. När tågtrafiken koncentrerades till järnvägsstationen Ranten blev det extra viktigt att anlägga en paradgata ner till Falköpings centrum. Nuvarande S:t Olofsgatan som länge liknat en landsväg fick en mer esplanadlik utformning.

I linje med idealen kring de träckantade esplanaderna anlades Planteringsförbundets park.

1870 bildades Planteringsförbundet vars syfte var att verka för stadens förskönande. Efter inköpet av marken 1884 började "Plantis" att anläggas. Parkens höjdpunkt var kring 1800-talets senare del och 1900-talets första hälft. Sedan 1970 ägs parken av kommunen. Parken är ett viktigt inslag i Falköpings stadsmiljö och ger med sin placering längs S:t Olofsgatan en förstärkande effekt till det sena 1800-talets stadsplaneideal där grönskans inslag var viktigt.

En annan viktig del i Falköpings bebyggelseutveckling var anläggandet av länslasarettet. Den första delen av lasarettet började byggas 1856 för att Skaraborgs län skulle få två länslasarett. Lasarettet byggdes sedan ut i omgångar och blev 1945 centrallasarett med ett antal specialavdelningar. Landstingets stora sjukvårdsbeslut innebar dock slutet för Falköpings lasarettets centrala roll. 1997 invigdes ett betydligt mindre sjukhus vid Danska vägen vilket innebar att det gamla lasarettets lokaler fick nya privata ägare. Kontorsverksamhet har sedan dess pågått i lokalerna.

Kartöverlag över Falköpings ursprungliga delar. Den röda kartan i botten illustrerar 1696 års karta och den blå kartan är från 1981 men överensstämmer med dagens stadsplan.

Ur Gestaltungsprogram Falköpings stadskärna

Flygfoto över Falköpings centrala delar från 1950-talet. Rådhuset stod fortfarande kvar. Falbygdens museum.

Kulturhistorisk karaktärisering

Stora Torget

Stora torget är Falköpings gamla centrums mest betydande plats. Hela området är klassat som fornlämning. Här bedrivs torghandel flera gånger i veckan och stadens främsta handelsstråk finns på och i anknypning till torget.

Torget är inramat med bebyggelse av blandad karaktär. Nordöstra sidan av torget domineras av en äldre stenbyggnad som med sitt symmetriskt placerade frontespis ger en monumental framtoning. Byggnaden flankeras av en hög byggnad uppförd kring sekelskiftet med putsad fasad och en lägre tvåvåningsbyggnad i trä. Torgets motsatta sida är bebyggd med äldre träbebyggelse i varierande skala. Huvuddelen av denna samlade träbebyggelse är uppförd i 2 ½ våning och ger ett stadsmässigt intryck. Byggnaden i östra hörnet är dock lägre och knyter på så sätt an till den lägre bebyggelsen på Trätorget. Bebyggelsen vid denna sida av torget är förhållandevis välbevarad.

Stora Torgets äldre bebyggelsekaraktär bryts i sydöst och nordväst av två yngre byggnader som under 1970-80-talen uppfördes på torget och ersatte äldre byggnader, bland annat det gamla rådhuset. Den yngre bebyggelsen är betydligt mer storskalig och sträcker sig över hela eller stora delar av intilliggande kvarter. Båda byggnaderna har det gemensamt att de är grova i uttrycket och ger torget ett tyngre uttryck. De yngre av de båda byggnaderna, "Handelsbankshuset" har förvisso en ljus slammad fasad men har i övrigt mörka och kraftfulla arkitektoniska detaljer.

Fontänen "Malta-Johanna" som finns placerad på torgets mitt är för platsen ett mycket karaktärsbärande monument. Fontänen som är utformad som en skulptur av en kvinna har en tydlig inverkan på torget och står i ständigt blickfång. Fontänen utgör även landmärke från ett flertal siktlinjer och stråk som leder in mot torget

Gamla stan

Stora Torget ingår i "Gamla stan" som är ett av Falköpings mer populära bostadsområde och ligger intill torget åt norr. Några av stadsdelens byggnader är uppförda vid 1800-talets mitt,

Överst: Stora Torget med stadsmässig bebyggelse.

Mitt: Foto på torget från 1927. Rådhuset till vänster. Falbygdens museums arkiv.

Nederst: Fontänen Malta-Johanna.

men betydligt yngre tillskott finns. Bebyggelsen är homogen och präglas av småskalig träbebyggelse uppförd i ett traditionellt uttryck. Många äldre byggnader är rikligt utsmyckade med snickeridetalljer och spröjsade verandor. Fasaderna är oftast klädda med träpanel och byggnaderna kröns främst med sadeltak med takpannor som täckmaterial. Stadsdelens mer framträdande karaktärsdrag hänger ihop med det småskaliga. Små, låga byggnader ligger tätt placerade i en stadsbildskaraktär som har lång historia i Sverige. I många fall är områden som dessa rivna till fördel för mer storskalig och modern bebyggelse, vilket medför att "Gamla stan" i Falköping är ett tämligen sällsynt bebyggelseskick i dagens svenska städer. Uthus och bodar är många. Förr har flera av dem rymt diverse verksamheter som hantverk och försäljning, som speglade flera vanliga yrkeskategorier i stadsdelen. Bodar och uthus är viktiga inslag och utgör en del i områdets karaktär.

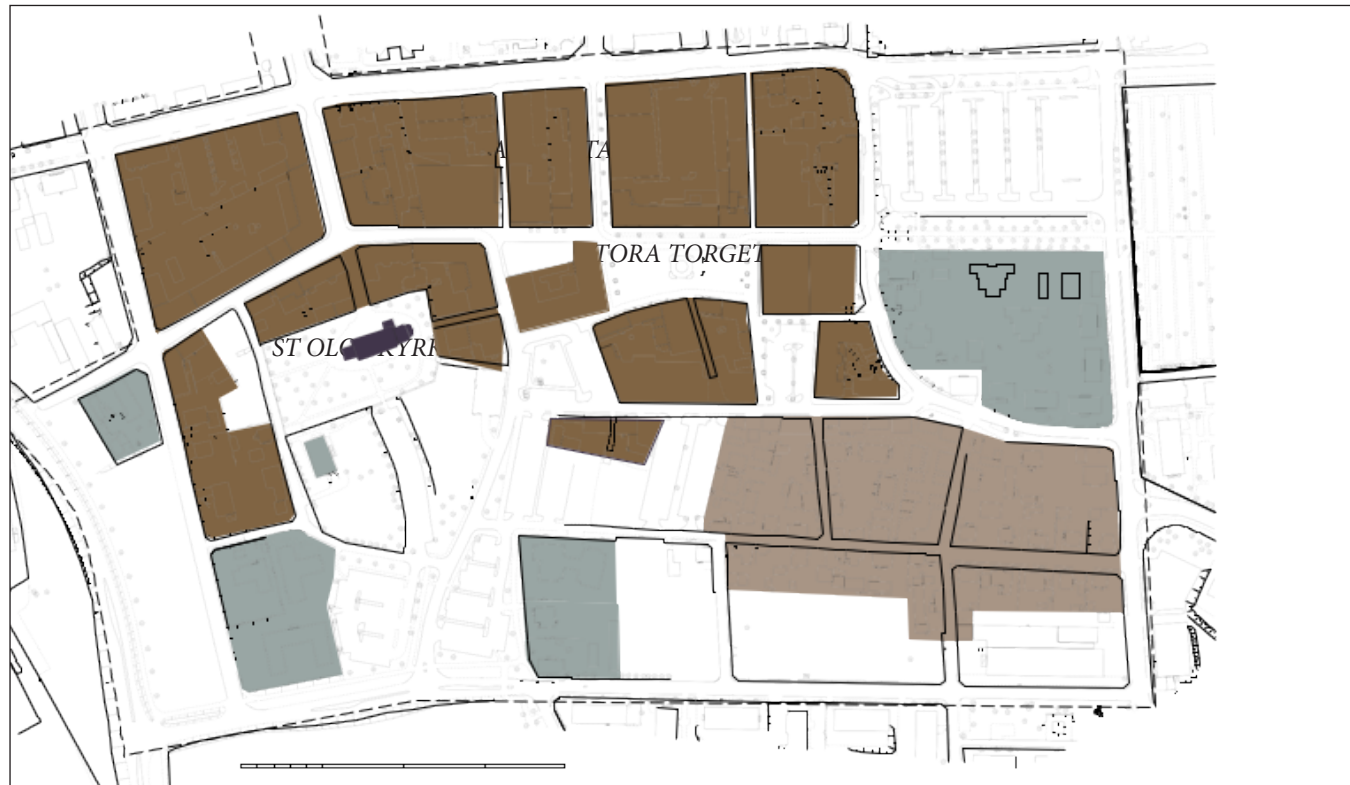
Stadsmässig sten- och träbebyggelse

Stora Torget präglas av storskalig stadshusbebyggelse. Byggnader från olika tidsepoker har anlagts i en sammanhängande stadsbebyggelse. 2-2 ½-våningshus är uppförda i sammanhängande kvarter med fasader i sten, tegel och trä. Många av torgets yngre byggnader är uppförda med fasader och tak som är uppbrutna med burspråk, takkupor och arkader vilket ger stadsbildens ett brokigt uttryck. Extra monumentala och högre är de äldre byggnader som är uppförda i sten på Stora torget och även de hus som har anlagts i korsningen S:t Olofsgatan och Storgatan. Det arkitektoniska formspråket präglas här av påkostade fasaddetaljer, friser, balkongornament och ett taklandskap utsmyckat med torn, gavlar och spiror. Nationalromantik, jugend, 20-talsklassicism och funktionalism är bara några stilepoker som finns representerade.

Affärsbyggnaden från 1970-talet som ersatte rådhuset.

Illustration över bebyggelsens karaktär i Falköpings innerstad

- Småskalig trähusbebyggelse
- Sammanhängande stadsbebyggelse
- Övrig bebyggelse

Tagen ur Gestaltungsprogram över Falköping

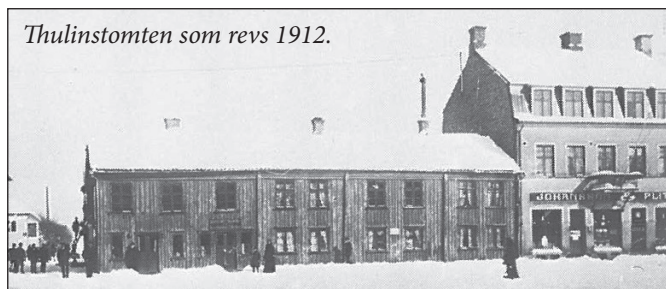
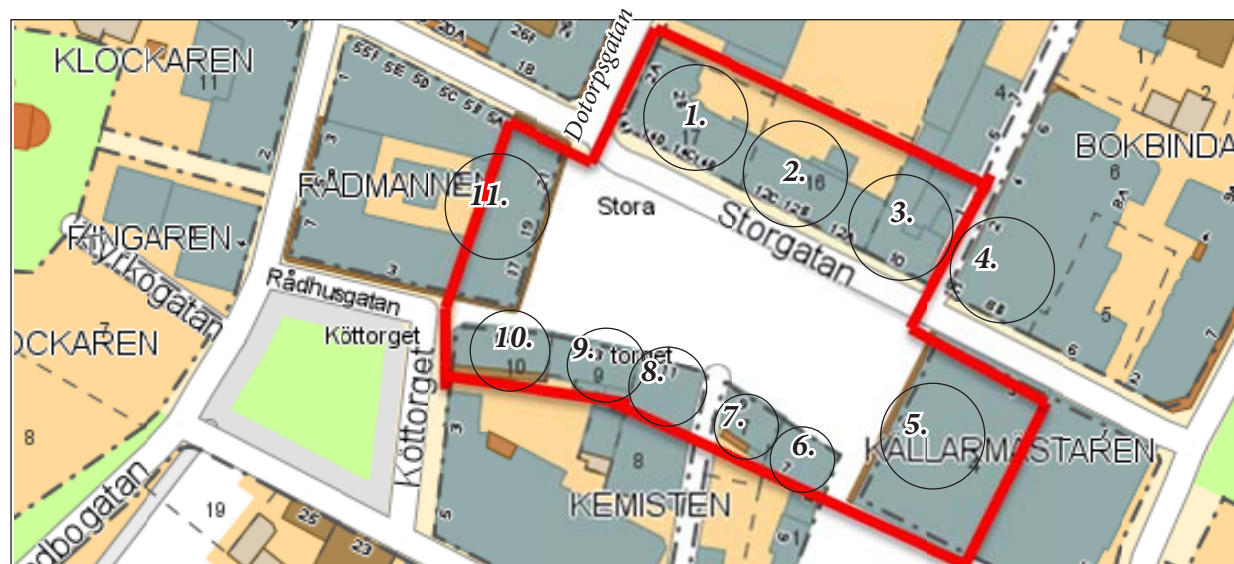
Kulturhistorisk karaktärisering - byggnaderna kring Stora Torget

1. Boktryckaren 17

Storgatan 16

Byggnaden uppfördes 1913. Byggnaden som stod på platsen innan kallades för Thulinstomten eller Kungshuset och uppfördes i slutet av 1700-talet. Det var uppfört av trä i två våningar och innehöll bostäder samt ett par butiker i bottenplan ut mot torget. Bl a fanns en modehandlerska Hilma Brelin som kombinerade bostad, verkstad och affär i husets östra del. Hon var stadens första modehandlerska, hon monterade hattar och sydde dockor som prydde de låga fönstren mot torget. Det var uppskattade blickfång för falköpingsborna. 1912-13 revs huset för att ersättas med nuvarande byggnad.

Byggnaden är uppförd i jugendstil med mjuka, böljande former, brutet tak som är vinklat ner på fasaden, hörntorn smyckat av två balkonger. Den övre delen av taket uttrycker ett lugn med sina obrutna skivor. Tornet blir ett avslut till torget och en riktning in mot staden. Fasaden är slätputsad i en ockragul kulör förutom bottenvåningen som består av rött tegel. Mot Dotorpsgatan är teglet överputsad över ett par nyinsatta fönster och en port. Fasaderna mot Storgatan respektive Dotorpsgatan är i stort sett lika utformade med en fönsterprydd frontespis i fasadens mitt. Fönstersättningen på fasaden skiljer sig något med ett centrerat fönsterparti på andra våningen mot Storgatan. Flera ursprungliga tvådelade fönster med karaktäristisk spröjsindelning i överdelen. Det finns även fönster på det branta takfallet mot gatorna. Litet runt fönster centrerat i frontespisernas överdel. Huset har sedan det uppfördes varit försedd med butiker i nedervåningen. Modeaffären Torgboden på hörnet har ersatt andra modebutiker som funnits på samma plats sedan det byggdes. Byggnaden är välbevarad och ger karaktär åt torget.

2. Boktryckaren 16

Storgatan 12 - 14

Nuvarande byggnad uppfördes i två omgångar, den första 1878. Det är uppfört i 2, 5 våningar med sadeltak lagt med tegel. Huset kallas för Hallenska fastigheten efter Johan Hallén (1836-1921) som var byggherre. Han var handlande och förtroendemän och lät uppföra den västra delen först. Det ersatte äldre 1700-tals byggnader. På gården låg uthus och stallar dit man kom genom en genomgående portgång. Johan Hallén var köpman men även Sparbankens ordförande och direktör. I husets andra våning hade banken sina lokaler fram till 1928 då de flyttade till Storgatan-Landbogatan. Högst upp på fasaden finns ett motiv av Mercurius, handels- och samfärdels beskyddare.

Huset är uppfört i klassisk nyrenässans med ljust, rikt dekorerad putsade fasader prydda med klassiska motiv i gips och rusticeringar. Typiskt för stilen är den symmetriska strävan som betonas av det markerade mittpartiet med en frontonkrönt attikavåning där Mercurius sitter. Attikavåningen har tre rundbågade fönster, mellanvåningens fönster dekoreras av festonger undertill och tympanon över. Fönsterraden på bottentplan är utbytta till större butiksfönster. Fönsterkuporna är ursprungliga. På fasaden har ventilationslådor monterats vilka påverkar upplevelsen av fasaden negativt, dessa bör tas bort.

Byggnaden är med sina välbevarade fasader och tak med släta skivor där de ursprungliga takkuporna på ett enkelt sätt bryter av, ett mycket viktigt inslag i torgmiljön och utgör ett fondmotiv och blickfång.

Vänster: Hallenska huset troligen början av 1900-talet, dock innan 1913. Fasaden åt torget har vid tiden en mörkare kulör än den ursprungliga. Falbygdens museums arkiv.

Nedan: Byggnaden på 1880-talet innan den östra delen uppförts. Falbygdens museums arkiv.

3. Boktryckaren 4

Storgatan 10

Ett trähus i 2, 5 våningar med sadeltak troligen uppförd på tidigt 1800-tal. 1874 ägdes huset av spannmålshandlare Johan Bryntesson, mellan åren 1875-79 var huset i skräddare E AJacobssons ägo, 1879-1900 var det Samzelius krog. År 1900-1965 drevs Settergrens diverseaffär i huset, under ett par år fungerade huset som sportaffär och sedan 1968 har Falköpings Elekriska huserat här fram till 2014.

Huset är timrat med knutar som tidigare dolts av lockpanel som sticker ut från fasaden. Byggnadens fasad är renoverad och ombyggd. Idag påminner arkitekturen mer om 1920-tals klassicism där lockpanelen ersatts av utstickande pilastrar med kapitäl. Fönstren på andra våningen och de senare tillkomna takfönstren är tvådelade utan spröjs. På bottenvåningen finns idag stora butiksfönster.

Enligt ett äldre foto från 1890-talet var fönstren på bottenvåningen något lägre än de på andra våningen. De senare tillkomna takkupornas omfattning och utformning påverkar arkitekturen och det ursprungliga uttrycket negativt. Fotot från 1973 visar hur mycket lättare huset "känns" och det blir tydligt vilken effekt de "klumpiga" takkuporna tynger ner byggnaden och förändrar dess proportioner.

Storgatan 10

Storgatan 10 på 1890-talet. Falbygdens museums arkiv.

Ovan foto från 1973, ur Falbygdens museums arkiv.
Nedan hur det ser ut idag.

4. Bokbindaren 6

Storgatan 8

Ett äldre hus från 1850-talet revs på 1980-talet då detta uppfördes. Det äldre huset bestod av 2, 5 våningar och hade på 1970-talet en bottenvåning med utbytta stora butiksfönster. Dagens byggnad har liknande storlek som det tidigare huset men proportioner, uttryck och formspråk är en blandning av en historiserande stil och 1980-tal som förmedlar ett något otydligt och svårtolkat uttryck. Byggnaden består av bostäder i de övre våningarna och butiker i nedervåningen.

Ovan hur Storgatan 8 ser ut idag.
Nedan foto från 1973, ur Falbygdens museums arkiv.

Storgatan 8 på 1890-talet. Falköping museums arkiv.

Stora Torget vid sekelskiftet 1900. Nedre bilden visar Stora Torget 5 i vänstra hörnet. Falbygdens museums arkiv.

5. Källarmästaren 4 Stora Torget 5

Byggnaden kallas också för Munkagården efter Gustav Vasas fogde Nils Munck som ägde fastigheten 1549-66. Det tidigare huset uppfördes på 1880-talet i två våningar av trä i klassicistisk stil. Det brann ner 1963 och ersattes av en tillfällig barack. Innan huset brann drev bl a handlare Svante Lundbergs Spritbolaget i huset. 1965 uppfördes affärshuset Ryttaren och sedan 1986 ligger Kapp-Ahl i nedervåningen. I övriga huset finns flera handlare och butiker.

Dagens byggnad är uppförd i 2, 5 våningar med fasader av ljus tegel och ett kraftigt, från fasaden utskjutande mittparti av stående falsad kopparplåt som löper längs med hela byggnaden. Taket är brutet lagt med betongtegel och takfoten är intäckt av ett kraftigt, utskjutande parti av kopparplåt. Bottenvåningen är helt uppglasad och delar av tegelfasaden är också uppbruten av glaspartier. På taket finns en enkel kupa mot Storgatan samt fyra kupor på raden mot torget intäckt av kopparplåt. Arkitekturen är modernistisk åt det lite brutala hållet. Stilen bryter med den övriga äldre arkitekturen på torget men har i sig kvaliteter och samspelar i någon mån med den moderna byggnaden på andra sidan torget.

Modernt affärshus från 1965.

6. *Kemisten 7*
Stora Torget 7

Huset byggdes på 1850-talet med träfasad och sadeltak i två våningar. Kallades förr för Jon Lars tomt eller Lumpejonsons, troligen efter skrothandlare Alfred Jonsson som hade sin verksamhet i huset mellan åren 1892-1934. Det är ett av de lägsta husen invid torget och är idag kraftigt ombyggt med bl a tre stora frontespiser, nya fönster samt tilläggsisolerad fasad vilket gör att det ursprungliga uttrycket förvanskats betydligt. Huset upplevs som högre p g a frontespiserna. Byggnaden utgör hörnet av torget mot Gamla stan och leder in i gränden mot Trätorget.

7. *Kemisten 7*
Stora Torget 9

Huset byggdes på 1850-talet med träfasad och sadeltak i 2, 5 våningar. I huset har det bl a funnits bokhandel, symaskinsaffär, konfektyrbutik (se fotot från 1927) och frisersalong. Byggnaden ligger centralt på torget och är relativt välbevarad. Det är en viktig byggnad i sitt sammanhang med sin välbevarade karaktär och som förstärker torgets trähuskaraktär.

Stora Torget 7 och 9.

8. *Kemisten 8*
Stora Torget 11

År 1874 byggdes detta hus av trä i 2, 5 våningar och sadeltak. När huset var nyuppfört hade Glasmästare Larsson sin verksamhet här, därefter har Skaraborgs enskilda bank, Wibergs Järnhandel, Turistbyrån också huserat här. Byggnaden kallas också för Bengt Skräddares tomt, troligen efter ett tidigare hus. Idag är huset tillbyggt med en bred frontespis i byggnadens mittaxel. Byggnaden är relativt välbevarad med undantag för frontespisen samt de utbytta portarna och tillgänghetslösningen. De äldre fönstren är mycket viktiga att bevara, de återspeglar husets ursprungliga karaktär.

Stora Torget 7 och 9 på 1970-talet. Notera hur proportionerna på nr 7 kraftigt förändrats med de nya frontespiserna. Ur Falbygdens museums arkiv.

Foto från början av 1900-talet. Ur Falbygdens museums arkiv.

9. Kemisten 9
Stora Torget 13

Byggnaden kallas för Bengt Heljes tomt och uppfördes ca 1880. Här har bl a varit konditori, bokhandel, fabriksbod och pizzeria. Byggnaden är en av de mer välbevarade husen kring torget med träfasad i nyrenässans som uttrycks i symmetriskt placerade fönsterrader och en tympanon i mittaxeln. Fönstren på bottenvåningen är utbytta till större butiksfönster.

Foto från början av 1900-talet. Ur Falbygdens museums arkiv.

10. Kemisten 10
Stora Torget 15

Huset uppfördes ca 1876-80 i två 1/2 våningar med träfasad och sadeltak. Huset utgör hörnet mot Köttorget. Fönstren på bottenvåningen är utbytta till större butiksfönster. Fasaden är i övrigt relativt välbevarad. Här har funnits bl a Färg- och Kemikalieaffär, läderbutik, Väskcity och bageri.

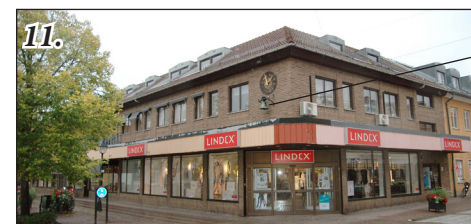

Foto från 1970-talet. Ur Falbygdens museums arkiv.

11. Rådmannen 1
Stora Toregt 17

1777 uppfördes här ett rådhus - troligen det andra eller tredje i ordningen kring torget - som också fungerade som bostad på övervåningen. År 1912 ersattes det av ett nytt rådhus som byggdes på med en våning 1936. Från 1965 fungerade huset enbart som polishus. 1973 revs byggnaden och ersattes av befintligt köphus. Den gamla rådhusklockan har följt med och hänger nu på det nya huset.

Byggnaden består av 2, 5 våningar med fasader av brunt tegel, brutet tak lagt med betongpannor. Takkupor klädda av plåt. Uppglasad fasad på första plan samt ett horisontellt löpande brett band av stående plåt.

Gamla rådhusklockan

Foto från 1927. Ur Falbygdens museums arkiv.

Arkitekturdetaljer, material och färgsättning

Arkitekturen kring Stora Torget är blandad med flera trähus från mitten av 1800-talet, stenhus från slutet av 1800-talet och början av 1900-talet samt modern bebyggelse från 1960- och 70-talen.

Här följer exempel på arkitektoniska element och detaljer som är typiska uttryck för sin stil eller som visar på tillägg som utförts.

Jugend

Boktryckaren 17 (Storgatan 16) (1) är uppförd 1912 i jugendstil. Stilen hade sin storhetstid från 1890 fram till ca 1920-talet och kallades även för Art Nouveau i Europa. Typiskt är de

böjande och slingrande formerna som utgår från blom- och växtmotiv. Byggnaden har en välbevarad fasad målad i en ockragul kulör med fina utsmyckningar. Den breda takfrisen är vackert profilerad och löper utmed hela fasadens övre del, den markerar de mjukt formade frontespiserna på de två gatufasaderna (mot Storgatan och Dotorpgatan). Karaktäristiskt är också tornet med ett plåtinklätt kupoltak som är krönt med en spira. På hörnet finns två runda balkonger som är ursprungliga i smäckert och böjande format smide. Det finns en troligen senare tillkommen balkong mot Stora torget som också är utfört i smide men med kraftigare proportioner.

Vänster och ovan: Boktryckaren 17 med balkonger och fina böjande jugendformer.

Nyrenässans

Boktryckaren 16 (Storgatan 12 - 14) (2) från 1878 i klassisk nyrenässans. Stilen var stor under 1800-talet och tog upp former och formspråk från den klassiska renässansen, det var en blandning av stilar som ofta kombinerades. Jugendstilen blev en motreaktion mot nystilarna. Typiskt för nyrenässansen är att framhäva de klassicistiska stilelementen. Boktryckaren 16 har en rikt dekorerad fasad i en ljus kulör med tandsnitts-

friser, tympanon, frontoner och festonger samt ursprungliga takkupor. Flera av utsmyckningarna i puts/gips är i förfallet skick och behöver konserveras och lagas upp.

Funktionalism / modern bebyggelse

Källarmästaren 4 (Stora Torget 5) (5) är ett modernt affärs-
hus uppfört 1965. Byggnaden uttrycker ett mildt brutalistiskt
modernt formspråk med betoning på uppglasade fasader,
murverkan och kraftiga horisontella fasadband i kopparplåt
som går igen i den breda kopparintäckta takfoten. En intres-
sant byggnad som har detaljer som är viktiga att lyfta fram.

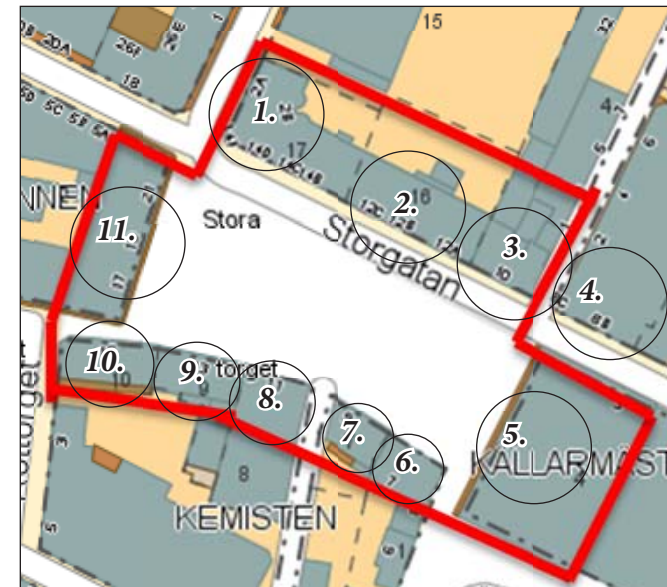

5.

4.

Ovan: Bokbindaren 6 är uppförd på 1980-talet i en pastich-
arkitektur med tandsnittsfriser som skall uttrycka snickerigladje
i kombination med nutida utformning av takkupor och bur-
språk.

Trähusarkitektur

Längs Storgatan följer flera hus med fasader av träpanel och
sadeltak lagd med tegel. Färgsättningen är överlag ljus i gult,
blått och bruten vit. Boktryckaren 4 (3), uppfördes på tidigt
1800-tal men de historiska spåren har förvanskats och det går
inte med ögat att avgöra att huset är så gammalt, idag präglas
arkitekturen av klassiska element som snarare uttrycker en
20-tals klassicism. På taket har tre takkupor tillkommit vilka i
form och proportion inte samspelar med huset i övrigt. Bygg-
nadens uttryck har kraftigt förvanskats.

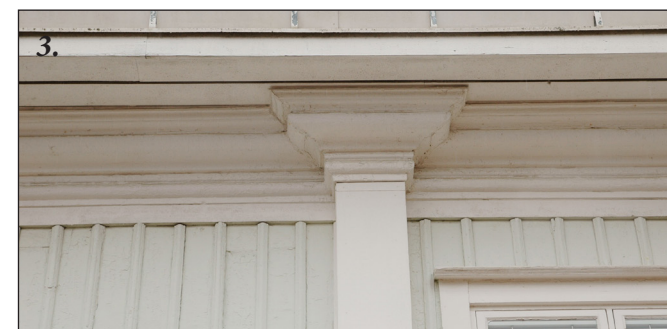
Huset intill, Bokbindaren 6 (4), är ett nyuppfört hus från
1980-talet som blandar arkitektoniska formuttryck från
1800-talet och nutida.

Den södra delen av torget består av äldre trähusbebyggelse
från mitten av 1800-talet och fram till slutet av det seklet. Trä-
husen är väl sammanhållna med sitt material och i sin skala.

3.

Klassiska arkitektoniska formelement som pilastrar och fint
utformad kapitäl i dålig samverkan med alltför volymiösa
takkupor.

3.

5.

Stora Torget 7 (6) byggdes på 1850-talet och är fortfarande det lägsta på torget, men de höga frontespiserna har förändrat och förvanskats byggnadens utseende och uttryck på ett förödande sätt och får det att se större ut volymmässigt. Det är framför allt byggnadens fasader av trä som gör att det fortfarande har ett sammanhang i miljön.

Stora Torget 9 (7) byggdes på 1850-talet och är relativt välbevarad med bl a äldre fönster på andra våningen. Byggnaden är viktig i sitt sammanhang då det inte byggts till eller om i sådan utsträckning att det är förvanskat.

Stora Torget 11 (8) uppfördes 1874. Idag är huset tillbyggt med en bred frontespis i byggnadens mittaxel. Frontespisen har förvanskat byggnadens ursprungliga utseende och volymverkan, den upplevs idag mycket högre och ”övervuxen”. Byggnaden är i övrigt relativt välbevarad.

Stora Torget 9 med intäckt takfot.

Stora Torget 7.

Stora Torget 11. Detalj av locklistpanel.

Stora Torget 11. Fina snickerier i takfötter.

Stora Torget 13 (9) har en tympanon med ett runt fönster i takets mittaxel vilket är ett klassicistiskt element som tidigare band ihop denna byggnad med Munkagården, dvs den byggnad på Källarmästaren 4 / Stora torget 5, som uppfördes på 1880-talet och brann ner 1963. 1965 uppfördes affärshuset Ryttaren.

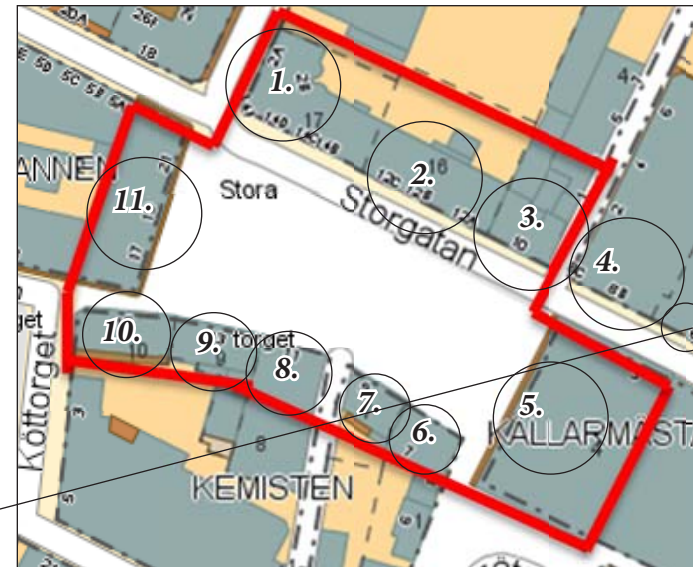
Stora Torget 13.

Stora Torget 15 (10) uppfördes ca 1876-80. Huset utgör hörnet mot Köttorget. Fönstren på bottenvåningen är utbytta till större butiksfönster. Byggnaden är välbevarad och har en lugn och välproportionerlig fasad. Ett mycket fint och värdefullt hus för torget och staden.

Munkagården

Bokbindaren 6 / Storgatan 10 är ett äldre trähus med arkitektoniska och upplevelsemässiga kvaliteter. Volymer och träfasader med fina snickerier gör huset till ett viktigt inslag i torgets sammanhängande trähusbebyggelse.

Storgatan 10.

Rumslig analys av Stora Torget

Stora Torget är rektangulär med en lätt svängd form mot kvarteret Kemisten med den äldre trähusbebyggelsen.

Marken består av gatsten lagd i mjuka mönster kombinerat med markplattor och till vis del asfalt som visar trafikriktning och promenadstråk.

På torget finns två vackra belysningsstolpar som flankerar statyn Malta-Johanna. Här finns också belysningsstolpar som inte har så höga upplevelsemässiga eller historiska kvaliteter.

Markläggning, fontän och belysningsstolpar.

Idag står det åtta lindar längs torgets kortsidor. Det finns även rännar på Storgatan, de skymmer dock siktlinjen som löper från S:t Olofsgatan bort mot Stora Allén. I Malta-Johannas rabatter finns årstidsanpassade planteringar av exempelvis rosor och perenner, som i samverkan med ljudet från porlande vatten förhöjer sinnesintrycken.

Siktlinjer och fondmotiv

Storgatan är torgets men också en av stadens viktigaste siktlinjer som underlättar orienteringen där då de ger förståelse för stadens element i förhållande till varandra.

Malta-Johanna är placerad i torgets centrum och hennes ansikte är riktad mot torgets paradbyggnader på Boktryckaren 16 och 17. Hon är ett naturligt fondmotiv när man närmar sig torget från alla väderstreck.

Torget kortsidor består av två moderna byggnader som avviker i uttryck och material från den äldre bebyggelsen men är med sin skala och volymverkan anpassad till torgrummet.

Flygares gränd leder från Storgatan och är flankerad med delvis låg bebyggelse. Södra Torggränd löper genom kv Kemisten med en siktlinje från Nygatan. Fonden från Nygatan är Boktryckaren 18.

Tornet till Boktryckaren 17 utgör också ett fondmotiv i torgets stadsrum. Tornet blir en riktpunkt från torget mot staden.

Flygarens gränd

Södra Torggränd

Kritiska punkter

- Byggnaderna runt Stora Torget bildar en stadsmässig bebyggelsemiljö som binds ihop av en jämn skala och ett relativt enhetligt materialuttryck.
- Boktryckaren 17 (byggnad 1.) är ett av de mer monumentala byggnaderna kring torget med sina välbevarade fasader och tak. Den är också unik med sin jugendarkitektur som sticker ut och uttrycker en platsbildande enhet med sina karaktäristiska fasader och det uppstickande kupolformade tornet.
- Boktryckaren 16 (byggnad 2.) är ytterligare exempel på för platsen unik arkitektur med tidstypiskt formspråk i nyrenässansens med rikt dekorerad fasad. Byggnaden är välbevarad och har en mycket platsbildande roll och är ett viktigt historiskt dokument för staden.
- Källarmästaren 4 (byggnad 5.) har stora kvalitativa värden i sitt modernistiska arkitektoniska uttryck och material med mycket kopparinslag. Dess brutalistiska formspråk är intressant och hänsyn bör tas till den ursprungliga arkitektoniska tanken vid eventuella förändrings- och utvecklingsarbeten.
- Kring Stora Torget finns många äldre trähus med anor från början av 1800-talet och ännu äldre. Flera av byggnaderna har förvanskats med okänsliga tillbyggnader. De fasader som fortfarande är välbevarade (t ex Stora Torget 9, 11, 13 och 15) (byggnaderna 7, 8, 9 och 10) bör stor omsorg tas vid eventuella framtida förändringar. De byggnader som kraftigt byggts om (Storgatan 10, Stora Torget 7) (byggnaderna 3 och 6) bör återställas till en mer ursprunglig utformning vid framtida eventuella förändringsarbeten.
- De äldre byggnaderna har i många fall byggts till och om med takkupor och byte av fönster och dörrar som förvanskat det ursprungliga arkitektoniska uttrycket. Vid en utveckling och planer av om- eller tillbyggnader av de äldre husen bör dessa utföras med stor omsorg till den ursprungliga arkitekturen. I vissa fall kan det innebära att förändringar inte är lämpliga att utföra.

Bilder på torget från 1973.

- De takfall som idag inte är till- eller ombygga med takkupor, frontespiser eller liknande är mycket viktigt att värna om och att bevara. De orörda, släta takskivorna uttrycker och bidrar till ett lugn i stadsrummet som även till viss del kompenserar de tillbyggnader som utförts tidigare.

Avslutande diskussion

Falköping är en stad med medeltida anor. Det ursprungliga stadsprivilegiet finns inte bevarat, men troligen är staden jämn gammal med S:t Olofs kyrka som byggdes någon gång under 1100-talet. Falköping har med sitt strategiska läge som knutpunkt för vägar från Halland, Bohuskusten och Småland ofta blivit utsatt för stridshandlingar i fejderna mellan svenskar och danskar.

Stadens medeltida stadsplan är inte känd men mycket talar för att vägnätet gick i nord-sydlig riktning. Två genomgripande regleringar av stadsplanen och gatunätet har genomförts, den första på 1620-talet och den senaste under 1850-talet.

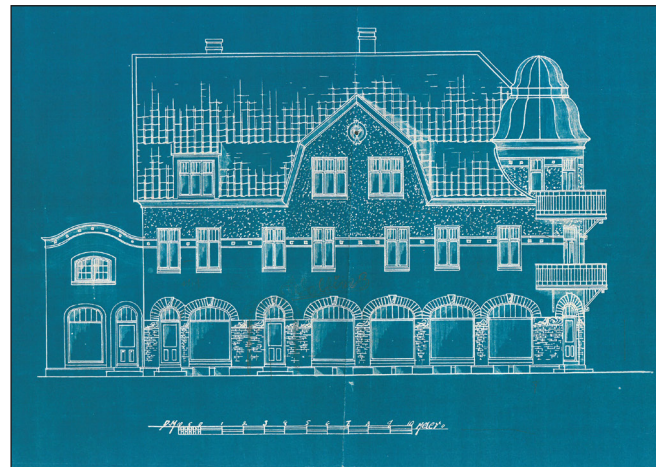
Det äldre Stora torget och den nästan tusen år yngre Rantens järnvägsstation har varit tongivande för stadens utveckling. S:t Olofsgatan är den sammanbindande länken mellan den gamla och den nya staden vilket har gett staden dess långsträckta utbredning.

En stads karaktär utgörs inte enbart av byggnadernas arkitektur utan även av det offentliga rummets utformning som omfattas av stadens gränder, gator, platser, torg, parker och grönytor.

Det är viktigt att stärka stadens liv genom att på ett varierat sätt utveckla olika verksamheter och funktioner i stadskärnan. Stadskärnans roll som handels- och servicecentrum måste bevaras, stärkas och utvecklas, liksom att öka boendet i stadens centrala delar.

Boendet är en utmaning och en fråga som berör Sveriges flesta kommuner idag. Att få till fler bostäder i befintlig bebyggelsestruktur, att skapa attraktiva stadskärnor för att skapa goda förutsättningar för inflyttning, kommers och arbetstillfällen.

Dessa utmaningar behöver inte innebära en motsats till att samtidigt bevara och utveckla en stads kulturhistoriska kvaliteter. Det kan snarare innebära en möjlighet att lyfta dessa inneboende kvaliteter och se dem som en tillgång!

Boktryckaren 17 fasad åt Dotorpsgatan med gårdsentré. Skissförslag från 1900-talets början. Förslaget ändrades i detalj senare.

Observera den mindre byggnaden på gaveln. Det ger argument till att skapa exploateringsvolym här idag.

Källor

- Archidea AB* Gestaltningsprogram, Falköpings stadskärna samt S:t Olofsgatan och stationsområdet, 2009
- Lars-Erik Linnarsson* Vandring i min stad - en bokhandelsbok om Falköping, Nordens Bokhandel, Falköping 1979
- Hilding Svensson* ANTECKNINGAR om det äldre Falköping, gamla stadsbor och protokoll berättas. Falköpings Tidning 1970
- Anton Johansson* Falköping genom tiderna V, Falköpings kommunala historia 1940-1964, Falköpings Tidnings tryckeri 1965
- Red. Lars-Erik Linnarsson* Nygammal stad, Falköping 2 X 350 år, en jubileumsbok, Falköpings Tidning 1970
- Ulf Johansson*
Rolf Mann Gamla stan i Falköping, en åtgärdsplan. Examensarbete i Arkitektur vid CTH, Göteborg 1979
- Red. Erik Holmström* Hus och miljöer på Falbygden. Kulturhistorisk inventering av Falköpings kommun. Kopieringen i Falköping AB, 1989
- Red. Georg von Euler* Falbygden 1978. Årsbok utgiven av Falbygdens Hembygds- och Fornminnesförening. Falköping 1978
- Falköpings kommun* Förslag till Bevarandeplan, Stadsarkitektontoret i Falköping 1982